

Jung Károly

**GOMBOS
NÉPHAGYOMÁNYAI I.**

**A születéssel kapcsolatos
népszokás- és hiedelemvilág
II. rész***

A MÁSSA

A világra jött gyerek után „van ott más is, ami elmén”, a méhlepény, vagyis a „mássá”. A vele kapcsolatos hiedelmek minden bizonynyal halványulóban vannak már, de bizonyos szokásokra még emlékeznek vele kapcsolatban:

- a) „A mássát elásták oda, ahol nem jár sënki. Kerítés tövébe, vagy a mégyére. Ereszet alá is. Mélyen elásták, hogy a kutyák el nê húzzák.”
- b) „Amikor megszületik a gyerek, utána mégy el a mássa. Ez a gyerektartó. Nem járott helyre ássák el. Olyan helyre, ahol nem jár a nép.”⁷⁷
- c) „A mássát el szokták ásni. Úgy hiszëm, hogy úgy szokták, hogy a csurgásba. Hogy miért, azt nem tudom.”

A burokban született gyerekhez külön hiedelmek fúzódnek:

- a) „Aki burokban születik, azt szerëncsés gyereknek nevezték. A burok az a gyerektartó.”
- b) „A burokban született gyerek szerëncsés lesz.⁷⁸ Azt a burokfélét el szokták tenni és megszáritani, s azt szokta leginkább a nyakában égy acskóban hordani. Akármerre, a törvénybe, vagy akárhová mégy, hogy szerëncséje légyën. Azt mondták, hogy burokban született, azért ilyen nagy a szerëncséje.”

A „FÖLÖS CSONTOCSKA”

Mivel dolgozatom célkitüzései közé nem tartozott a gombosiak teljes néphitének kutatása, nem foglalkoztam részletesen a táltosokkal, garabonciásokkal, boszorkányokkal, bár menet közben számos érdekes boszorkánytörténetet is elmondtak az adatközlők. A táltosokra mégis

* A tanulmány első része megjelent a *Hungarológiai Közlemények* 1976. szeptemberi, 28. számában.

utalt néhány beszélgetőtárs, mégpedig a foggal, illetve a fölös ujjal született gyerekek esetében. Úgy látszik azonban, hogy a táltossal kapcsolatos hiedelmek már nagyon halványak, mert csak emlékeztetés után derengett föl valami néphagyományunknak ebből a rétegeből.⁷⁹

- a) „Ezékrol azt mondták, hogy hétéves korában elviszik a sáskák. Hogy hétéves korában eltűnik a gyermek, úgy őrizték, hogy csak nem építettek neki vasházat. Leginkább ez a gyermek még szokott halni. Ritkán maradt még. Mondták róla azt is, hogy táltosgyerek, azt mondták, hogy elviszik a sáskák. Táltosok hétéves korában.”
- b) „Azt mondják, hogy táltos, akinek több ujja van. Így hallottam a népek között. Az bölcs vagy olyasvalami. A hadvezérekben is volt táltos.”
- c) „Hallottam, hogy táltosnak mondták azt, aki foggal gyűtt a világra. Öregéktől hallottam. A táltosokat valami olyasminék képzeltek, hogy a levegőben vannak. Nagy hatalmas valakik.”

A CSECSEMŐ FÜRDETÉSE

A bábasszony, miután rendbetette az anyát, ekkor fogott hozzá a csecsemő fürdetéséhez. A fürdetés műveletét mindaddig ő végezte, ameddig a gyerekágyas házhoz járt. Ez legalább egy hétig tartott.

- a) „Kisteknyőben, babateknyőben fürdették. Fából készítettek már előre egy picike babateknyőt. Már a cigányokkal még volt beszélve, hogy csináljanak harminc-negyven centis kis babateknyőt. A gyermek fürdővizébe szentéltvizet öntöttek, még tettek bele apróbujtorjánt, mint a menyasszony cipőjébe.⁸⁰ Ott szedik a temetőbe, ez olyan valami levélféle, kis caknis levele, van, és úgy fut. Nagyon jó szaga van. Ez minden sebre kifogástalan. Ezt csak beleteszik a gyermek fürdővizébe. A bábasszony lémossa róla a magzatsírt. A bábasszony a könyökével próbálta még, hogy nem forró-e a víz. Legelőször kimosták a gyermek száját.”
- b) „Forralt vízben szokták a gyermeket fürösztetni. Mégforralják és lehűtik. Az esővíz az jobb, az puhább, mint a kútivíz. Ha kezdett a bőre lévedleni a gyermeknek, akkor kamillát szoktak főzni, és azt tettek a fürdővízbe.”
- c) „A bábasszony fürdeti a gyermeket, amíg odajár az asszonyhoz. Olyan vízben fürösztötték, ami puha, nem kemény víz.”

Fürdetés közben nagyon figyelték, hogy hogyan tartja a kezét a gyerek. Ebből következtek arra, hogy fukar vagy pedig bőkezű lesz-e élete során:⁸¹

- a) „Ha a gyermek összeszorítja az öklét, azt mondták, hogy a gyermek ravasz lesz, zsugori.”

- b) „Ha összeszorítja a gyermek a kezét, akkor azt mondják róla, hogy takarékos lesz, spórolós. Ha nem szorítja össze, akkor préda lesz.”
- c) „Aki gyermek összeszorítja a kezét, arról azt mondják, hogy spórolós lesz. Mondták azt is, hogy ravasz.”
- d) „Ha a gyermek összeszorította az öklit, akkor azt mondták rá, hogy uzsora lesz, ravasz. Ha nem szorította össze, akkor préda lesz. Amikor megszületett, akkor pénzt nyomtak a markába, hogy spórolós lesz vagy préda.”

A HINTÓPOR

Az adatközlők emlékezete szerint a régi időkben nem ismerték a gyógyszerárban vásárolható babahintőporokat, helyette az alábbi szereket használták:

- a) „A nyitott kéményt megvakarták, léhullot a sárgafödnek az a barnás porja, és avva szórták be a gyermekét. De ez má száz évnek ezelőtte vót.”
- b) „Krumpikeményítőt használtak, még sárgafödöt a szabadkéménybű. Az tiszta sárgaföd vót, nem kormos.”
- c) „Régén cinkvájszot használtak, az kicsit szürke por.”

Miután a bábasszony az anyát és a csecsemőt is „röndbetette”, az anya megszoptatta gyermekét, és két óra múlva, miután kihajtották a legyeket, vagy télen, miután jól befűtöttek,⁸² nyugovóra térhettek. Hogy miért nem pihenhetett az anya rögtön, erre a következő feleletet adta az egyik adatközlő: „Az anyát a röndbetétel után két óra hosszat nem hagyták aludni, meséltek neki, rángatták, beszéltek neki, néhány elaludjon örökre.”

A CSECSEMŐRE LESŐ VESZEDELMEK

Csombosi beszélgetéseim során számtalan olyan történetet, hiedelmet hallottam, amelyek arra vallanak, hogy a gombosiak szerint a megszületés pillanatától kezdve állandó veszedelmek leselkednek az újszülöttre és az anyára egyaránt. A később idézendő történetekből kiténik majd, hogy a két legnagyobb veszedelem a gyermek *kicserélése* és *szemmel való megverése* volt. Az a benyomásom, hogy ezekben a veszedelmekben napjainkban már nem hisznek maradéktalanul, de mégis nagyon sok olyan szokáscelekedetet úznak ma is, amelyeknek célja éppen a szemmelverés elhárítása, vagy a kicserélés megelőzése, megakadályozása. E veszedelmeket elhárítandó — különösen a keresztelést megelőzően — az anya viselkedését és életmódját egész sor tilalom határozza meg.

1. *A csecsemő magárahagyásának tilalma*⁸³

- a) „Égy percre se (hagyhatták ott). Mindig valaki ott volt vele. Mert kicserélik.”
- b) „Ez a féltés, hogy a boszorkányok még ne rontsák, vagy még ne verjék szemmel. Ez mindaddig tart, míg az anyja ki nem viszi a templomba.”

2. *A szülőszoba elhagyásának tilalma*⁸⁴

- a) „Még a templomba se nem ment, sehová, még az utcára se ment ki. Új bilit használt, hogy nem menjen ki a vécére sem, mert régen a vécé az udvar végén volt.”
- b) „Nem szokott a templomba menni, se ki az utcára. Kéthetis korábban aztán elméntek a templomba. És akkor már aztán menthetett. Otthagyhatta a gyereket.”

3. *A csecsemő kivitelenek tilalma*

- a) „Még el nem vitték keresztelni, addig nem vitték ki a gyereket sehová.”
- b) „Napnyugta után nem mászkáltak a gyerekekkel sehová. Addigra haza iparkodtak, hogy mire besötétedett, a gyerek otthon legyen.”⁸⁵

4. *A pelenka kinnhagyásának tilalma*⁸⁶

- a) „Napnyugta előtt összeszedték a pelenkákat, amelyeket kiaggattak száradni, hogy ne legyen kinn napnyugta után, mert elviszik a gyerekeknek az álmát.”
- b) „A pelenkát még a gyerek semmilyen ruháját nem hagyják kinn éjszakára, az ég alatt, mert megrontják.”

5. *Madár látásának tilalma*

- a) „Mégijedt, frászt kapott. ha egy madár elszát az ablak alatt. Inkább besötétítettek, hogy a gyerek ne lássa, hogy madár száll el az ablak előtt. Mert mégijed. Ezt (a frászt) nem lehetett gyógyítani. Szívbját kapott, oszt meghalt.”⁸⁷

6. *A tükörbenezés tilalma*

- a) „Amig nincs foga, addig a gyereket nem szokták belemutatni. Csak akkor, amikor már van foga.”⁸⁸
- b) „Nem szabad, mert akkor nem tanul még beszélni.”
- c) „Nem szokták tükörbe mutatni, csak akkor, ha karonülő lesz. Alighanem azért, mert akkor nem nő ki a foga.”
- d) „Még nem volt foga a gyerekeknek, addig nem volt szabad tükörbe mutatni. Mert nem lesz foga.”

7. *A gyerekágyraülés tilalma*

- a) „A szülő asszony ágyára nem ülhet lő sənki. Mert elviszi az álmát. Az ágy szélére sēm támaszkodhat, mēg mēg sēm foghatja az ágyat.”⁸⁹
- b) „A szülőasszony ágyára nem szoktak ráüni. Hogy mié, azt nem tudom.”
- c) „Az édesanya ágya mellett áll a böcső. A böcső karjára rá szokták kötni a rózsafüzért. Nem szoktak a böcsőre üni, mert elviszik a kisgyerek álmát. Az anya ágyára sē szoktak üni és támaszkonni ugyanezért.”

8. *A csecsemő megnézésének tilalma*⁹⁰

- a) „Nem szívesen mutatják mēg a kisbabát. Legalább addig, míg nem vitték ki a templomba. Addig nem nagyon szívesen. A szülők örülnek neki, hogy szeréncsésen megszületett, de annak nem örülnek, ha valaki huzamosan nézi.”
- b) „Nem mutatta mēg sənki szívesen a gyereket a látogatónak; ha nagyon megnézi a kicsit, akkor mēgveri szémmel.”
- c) „Nem nagyon mutogatták, mert attól félték, hogy szemverésben fog szenvedni. Hogy mēgverik szémmel. Ez a körösztlülés után is érvényes volt. Azt mondták, hogy köpködje mēg, mert jót nézett rajta.”

9. *„Csurgásba” tartás tilalma*

- a) „Gyereket csurgásba nem tartottak harangszókor, mert szép-asszony⁹¹ köpködése lesz rajta. Tele lesz olyan apró kis sebékkel.”

10. *A szélnek való kitevés tilalma*⁹²

- a) „Ha nagyon fűjt a szél, akkor nagyon betakargatták, mert azt mondták, hogy jóllakik széllal. Hogy hasfájása lesz. Sənki nem hagy több szelet be(jönni), mint amennyi levegő kell.”

VÉDEKEZÉS A SZEMVERÉS ELLEN

A szemmelverés ellen az anya a gyerek megszületésétől kezdve védekezik. Nemcsak azzal, hogy tilalmakkal teszi lehetetlenné, hogy a szemverésre hajlamosak ártassanak neki, hanem azzal is, hogy bajelhárító „amulettel” látja el gyereket.

- a) „A gyerekeknek a kezére szoktak kötni egy kis gyöngyöt, kisfiúnak világoskék gyöngyöt, nehogy mēgverjék szémmel. Kislány kezére pirosat. Ez mindig rajta van, ebben fürdetik is.”

- b) „Szoktak (a kezére kötni) olyan kis piros gyöngyöt.⁹³ Azt én úgy láttam. Azért, hogy ne verjék meg szemmel. Ez van akinek egy éves koráig, még tovább is.”
- c) „A kezükre szoktak piros gyöngyöt kötni, hogy ne verjék meg szemmel. Ez addig volt a kezén, még nem tudott járni. Állandóan rajta volt, ha fürdették, akkor is.”
- d) „A gyermek kezére piros kis gyöngyöt kötöttek. Akinek kevés volt, az két-három szemét, akinek volt, az egész sort. A kis csuklójára kötötték. Ez hétéves koráig rajta volt a kezén. Állandóan, nem vették le soha.”
- e) „A kezükre szalagot kötöttek, a fiuknak kéket, a kislányoknak rózsaszínűt.”⁹⁴

A szemmelverés elhárításának másik módja volt Gomboson, hogy a kicsire valamelyik ruhadarabját — leginkább a kisinget — fordítva adták rá.⁹⁵ Hasonlóképpen a szemverés ellenszeréül az anya is fordítva szokta fölvenni valamelyik ruhadarabját, leggyakrabban a pöntőjét:

- a) „Szemverésről szokták a gyerekekre fordítva ráadni valamelyik ruhadarabját. Mindig, általában. Nem csak akkor, ha mentek valahová.”
- b) „Szoktak (fordítva ráadni valamit), hogy ne verjék meg szemmel. Van aki asszony is megcsinálta azt.”
- c) „Szokták a kicsire fordítva ráadni a kisingét, nehogy megverjék szemmel.”
- d) „Mondták, hogy (az asszony) azé vette föl visszajáról, nehogy megverjék szemmel. Ez máskor is volt, nemcsak terhesség alatt. Mindégy, hogy mit vett föl visszajáról.”

Az anya ruhadarabjainak — vagy egyiknek: a pöntőnek — abban is megmutatkozott a bajelhárító funkciója, hogy egyéb esetben is használták a szemverés megakadályozására. Ha például olyan valaki járt a háznál, akinek „szurós” volt a nézése, és a házbeliek arra gyanakodtak, hogy megverhette a kicsit szemmel, akkor „amikor elmélt az az illető, aki ott volt megnézni a kisgyereket, szokák azt is, hogy megmosdatják a gyereket mindjárt, és a pöntő aljával megtörülik. Az alsó szoknya aljával. Nehogy megverjék szemmel.”⁹⁶

Természetesen a látogatók is tudták, hogy akaratuk ellenére is megverhetik szemmel az újszülöttet, éppen ezért megfelelő cselekmény végzésével biztosították a családtagokat, különösen az anyát, arról, hogy a szemverésről — az ő esetükben — szó sem lehet:

- a) „Például eljött egy idegőn vagy egy rokon, akkor azt mondja, tő kis ronda, mégköpködlek,⁹⁷ nehogy megverjelek szemmel.”
- b) „A régi öregék még szokták köpködni, hogy még ne verjék szemmel.”

- c) „Nem volt szabad nagyon megnézni, azt mondták, köpködjé meg, mert jót nézett rajta.”
- d) „Nem kell nagyon megnézni a kisgyerékét. Este különösen, naplőmőntekor. Azért mondják a gyerekeknek, hogy tő csunya, hogy nő dicsőérjék, nőhogy mőgverjék szőmmel.”

Az elhárító cselekmőnyek és amulettek ellenőre is nagyon sok gyereket megverték szemmel. Erre ugyanis jelek utaltak.

SZEMMEL MEGVERT GYEREKEK⁹⁸

- a) „Nekőm is, amikor szőlettek a kisfiaim, akkor a hasuk fájtt nekik, sőrősak voltak. Kivittem őket az utcára, ős akkor a Frázi nőni azt mondta, hogy mőg vannak verve szőmmel.”
- b) „Hasmőnése volt, hánnyt, sőrt egész nap. Nem aludtt, hanőm sőr-gult, fehőrődőt, becsipásodott. Rosszullőtők jőttek a picikėnek. Tudták, hogy mőgverték szőmmel.”
- c) „A gyerekk sőrő s lősz, lázás lősz, őjszaka főlőkitt, mindenfőle baj előadja magát. Akkor mondják, hogy biztosan mőgverték szőmmel.”

KIK VERTEK MEG SZEMMEL?

A gombosiak hiedelme szerint a szemmelverős nem szándėkosan tőrtőnt.⁹⁹ Ha valaki megvert szemmel egy csecsemőt, akkor nem is volt rőla tudomása. Hogy valaki képes lehessen a szemverősre, annak szőletni kellett arra. Aki „szurős” nőzėső volt, arra rőtőn gyanakodtak, hogy megverheti szemmel a család legkisebb tagját. Őrizkedtek is tőle.

- a) „Akiknek a szőmőldőke őssze van nőve, azok vertek mőg szőmmel. Ha nagyon mőgnőzik a kicsit, akkor mőgverik szőmmel.”
- b) „Akinek ősszeőr a szőmőldőke, a jő barna szőmőldőkő. Ezők őszrevőtlenül csinálták, nem kőszakarva. Mőg aki nagyon mőgnőzte a gyerekket, annak azt mondták, hogy nő nőzd annyira, mert mőgverőd szőmmel.”
- c) „Akinek a szőmőldőke ősszeőr. Azt mondták, hogy szurős nőzėső.¹⁰⁰ Ezők nem akarattal vertek mőg, hanőm nagyon tetsőt nekik az a valami, a kislány vagy mās. Fiu vagy lány vagy mőnyecske. Nem volt bennők rossz szándėk. Nagyon mőgnőzte, nagyon mőtetsőt nekik.”

Az adatkőzlők ma is meg tudnak nevezni olyan szemőlyeket, főleg asszonyokat, akikről meg vannak győződve, hogy meg tudják verni szemmel a kisgyerekeket. Ezekről az a vőlemőny, hogy nem lehet a szemőkbe nőzni.

A KICSERÉLT GYERMEK

A vonatkozó szokásokból és hiedelmekből világosan megmutatkozik, hogy a gombosiak hittek a váltott gyermekben. Már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy számos elhárító cselekedet éppen arra irányul, hogy a „boszorkányokat” és a „rosszakat” távol tartsák a háztól, illetve a csecsemőtől. Azt tartották, hogy a rosszak azért cserélik ki a gyereket, „mert nekik így tetszik, mert erre törekszenek.”¹⁰¹ Ez a hiedelem azonban ma már csak emlékként él, ma már racionális magyarázatokat adnak a torzszülött gyerekekre; a torzszülötteket tartották ugyanis kicserélt gyerekeknek. „Régen is voltak ilyen rossz életű népek, nem volt kipucolódva vagy az embër vagy az asszony, és akkor ilyen angolkóros gyerekek születtek. Ők ezékről azt mondták, hogy kicserélték a boszorkányok, és ezt tették helyette.” A beszélgetésből kitűnt, hogy a „cafrangos” szülők gyereke volt ilyen torzszülött, vagyis „kicserélt” gyerek.

- a) „Annak a B. Gyuránének született egy kislánya. A Trézika. Nagyon szép gyerek volt, aztán hallatszott, hogy nem fejlődik, mert kicserélték a boszorkányok. Negyven éves korában halt még, nagyon alacsony volt és hatalmas a feje. Bölcsőben aludt, férfias vastag hangja volt. Nagy híre volt: az anyja jött panaszkodni, hogy kicserélték a rosszak a lányomat.”¹⁰²
- b) „A K. Roza nélinek született egy ilyen torzszülött gyereke. Akkora feje volt ennek a gyerekeknek, mint egy tízlitérés fazék. Úgy vélték, hogy ki van cserélve.”
- c) „Aki angolkóros lett, arra azt mondták, hogy kicserélték. Mikor megszületett. Azt mondták, hogy a boszorkányok cserélték ki.”

A KICSERÉLT GYERMEK VISSZASZERZÉSE

Amelyik családban kicserélt gyerek volt, az asszonyok, különösen az anya, mindent megtettek, hogy a „saját” gyereküket visszaszerezzék a boszorkányoktól. A púpos gyereket is kicserélt gyerekeknek tartották. Az adatközlők nem tudnak olyan történetről, hogy a „kicserélt” gyerek helyett az anya visszakapta volna az „igazit”.

- a) „Hogy visszakapják az igazi gyereket, kiabáltak minden nap a kéménybe, hogy Trézika, Trézika, gyere vissza! De soha nem jött vissza.”¹⁰³
- b) „Mondták, hogy fűtse be a keméncét, és tegye a sütőlapátra a (gyereket) és dobja be a keméncébe. Hogy akkor elviszik a boszorkányok és visszaadják az övét. De ezt nem merték, nem volt szíve az anyának.”¹⁰⁴
- c) „Befűtötték a keméncét, és a kenyérsütő lapáton, amikor be volt fűtve a keménce, betették (a gyereket), mert úgy vélték, hogy ki van cserélve, és akkor majd a rossz szellemék az ő gyereket

és visszaadják neki, ezt még elviszik. Megcsinálták és nem lett semmi, megmaradt az a gyerek továbbra is.”

- d) „Azt mondták, hogyha fűtik a kemencét, ráültetik a sütőlapátra a (gyereket) és bedobják a tűzbe, akkor helyette rëndés gyerek lesz. Lēhet, hogy valaki csinálta, de én nem emlékszēm rá, hogy ki.”

BOSZORKÁNYOK ELŰZÉSE A CSECSEMŐTŐL

A rosszak elűzése érdekében, illetve a gyerek kicserélése ellen számos elhárító cselekedethez folyamodtak a gombosiak. E szokáscselekedetek egy része, az egész hiedelemanyag egyre nagyobb mértékű kopása és szürkülése következtében, összemosódik a szemverés elhárításának szokáscselekményeivel. Itt elsősorban a rózsafüzért kell megemlíteni, amely egyaránt szolgált szemverés, valamint boszorkányok ellen. Különösen fontos elhárító szerepe volt a rózsafüzérnek („olvasó”) a keresztelést megelőző időszakban, illetve addig, amíg az anya be nem mutatta gyermekét a templomban.

- a) „Körösztlőlég állandóan rajta van a rózsafüzér. Rá volt tűzve a szalagra (a pólyán). Azért tették, hogy a jóisten védje még, hogy a rosszak nē ártsanak neki, hogy nem vitték keresztelni.”¹⁰⁵
- b) „Olvasót tettek a gyerek pólyájára. Rácsavargatták a kötésre.”
- c) „A gyerekre rögtön rózsafüzért tésznek, a pólyájára. Ez hat hétig van rajta. Rá van tűzve a pólyakötőre, hogy lē nē essēn.”
- d) „A bölcső karjára rá szokták kötni a rózsafüzért.”
- e) „Olvasót tésznek a pólyára, úgy behúzzák abba a kötőjébe. Az anyját. Az addig van rajta, mig lezajlik a körösztlés, aztán már nem használják.”

A ROSSZAK ELHÁRÍTÁSA NAPLEMFENTE UTÁN

Már az eddigiekből is látható, hogy a gombosiak hiedelme szerint a boszorkányok, illetve a rosszak, állandóan leselkedtek a csecsemőre, s „arra törekedtek”, hogy kicseréljék. A kérdéseimre adott válaszokból azonban kihámozható, hogy ez a veszély főleg „naplemente után” nagy, éppen ezért különösen éjszaka kell óvakodni a gonoszoktól.¹⁰⁸ Egy adatközlő arra is utalt, hogy az anya éjszaka is igyekezett ébren lenni, nehogy kicseréljék a kicsit. A boszorkányoktól való védelmet kell abban is látnunk, hogy a csecsemő egészen a keresztelésig az anyja mellett volt a gyerekágyban, s csak ezután került a bölcsőbe. A gonoszűző szerszámok közül a söprűt, a kést és a fokhagymát említették meg.

- a) „Amikor megszületik a gyerek, akkor éjszakára be szokták a szobaaajtót söprűvel támasztani. Éjjelre, fölfelē a söprűjít. Cirok-söprűt. Betámasztják vele az ajtót, a kilincset. Belülről, hogy

a boszorkányok be né menjenek, hogy ki né cseréljék a gyereket.”¹⁰⁷

- b) „A szülés után odajöttek ketten öregasszonyok, ómama még a K. Pola néni, és hoztak két söprüt, és úgy körösztbe állították az ajtóban. Kőrösöprüt még ciroksöprüt körösztben az ajtóba.”
- c) „A sörpüt körösztbe tették este, amikor léfeküdtek, a kést körösztben beleszurták a kilincsbe¹⁰⁸ az ajtón, hogy né jöjjenek be a rosszak éjszaka.”

Az egyik adatközlő emlékezette szerint a rosszak nemcsak arra „törekedtek”, hogy kicseréljék a csecsemőt, hanem „szívták a kis cicijit is”. Ezt az alábbi módon igyekeztek megakadályozni:

- a) „Ha megnagyobbodott a picikének a cicije, akkor megkenték kakával a cicit, még fokhagymával, mert szívják a boszorkányok. Előbb fokhagymával, ha pedig akkor is szívták, akkor szarral kenték be.”¹⁰⁹
- b) „Fokhagymát tettek a gyermek párnájába, a feje alá, mert szívják a boszorkányok a kis cicijit.”

A gyermek fürdővizét is óvni kellett a rosszaktól, mert képesek voltak azt is fölszedni és megrontani a kicsit:

- a) „A kerítés tövébe öntik ki (a fürdővizet), hogy né mászkáljanak rajta. Mert elviszik a gyermeknek a szeréncségét, még rosszak fölszédik a vizet. Csurgásba nem öntötték sémmi pénzért.”¹¹⁰

A KERESZTELÉS

A keresztelés nagyon fontos momentum az újszülött életében. A keresztelés aktusától kezdve válik kereszténnyé, addig pogánynak tartják. Ennek a hiedelemnek különösen a századeleji nagy gyermekhalandóság idején volt jelentősége, hisz ha a gyerek hirtelen meghalt, nem temethették el keresztényhez méltóan. Ha megkeresztelt csecsemő halt meg, azt mondták róla, hogy angyallá vált.

Éppen ezért a bábasszony a világra jött csecsemőt jól megnézi, hogy életrevaló-e, mert ha nem, akkor maga részesíti keresztségben, nehogy pogányul haljon meg.

- a) „Ha vézna volt a gyermek, akiről látszott, hogy nem soká él, a bábasszony keresztelte még rögtön. Szenteltvízzel végezte, ez érvényes keresztelés volt: Én téged, Gábor, megkeresztellek az atyának, fiúnak és szentlélek istennek nevében, ammen.”¹¹¹
- b) „Ha nem életrevaló a gyermek, akkor a bábasszony is még szokta keresztelni. Csak úgy szentelt vízzel, otthon. Ez érvényes keresztelésnek számított. Azért, hátha holnap meghal, és nem lesz megkeresztelve. Hogy né légyen pogány, hogy né pogányul temessék el.”

- c) „Aki nem volt megkeresztelve, arról azt mondták, hogy pogány.”
- d) „Akit nem keresztelnek meg, azt a pap nem temeti el, azt csak kiviszik a temetőbe, és ott a garádba eltemetik, egy kis skatulyába.”¹¹²

A család régen azon volt, hogy a gyereket minél előbb megkereszteljék, függetlenül attól, hogy életrevalónak mutatkozott-e, vagy sem. Ennek oka nemcsak abban keresendő, hogy a keresztetlen gyerek pogány,¹¹³ hanem abban is, hogy a keresztelés a gombosiak hiedelme szerint a gyerek viselkedésére is rányomja bélyegét: „Ha megkeresztelték, akkor úgy tartották, hogy nyugodtabb, jobban aluszik. Azt mondták, hogy nyugtalan, nincs megkeresztelve. Nyugtalan, mert keresi a nevét.”¹¹⁴ Napjainkban ez a szokás is eltűnőben van, mert ahogy az adatközlők mondják, „két hónapot is várnak rá, hogy az anya is részt vegyen abból a jó ebédből, ami kereszteléskor van.”

- a) „Régén úgy volt, hogy a következő vasárnapon¹¹⁵ körösztilik a gyereket. Most már hosszabb ideig is elhúzzák. Előfordul, hogy kéthetes meg háromhetes is az a gyerek.”
- b) „Születés után az első vasárnap körösztilték meg. Ha szombaton született, akkor vasárnap körösztilték meg, ha hétfőn született, akkor is vasárnap körösztilték meg.”
- c) „A gyereket úgy szokták, hogy hushordó napon körösztilték. Szombaton meg vasárnap. Másik napokon csak olyankor, ha az a gyerek beteg volt, vagy gyöngye volt, néhány esetleg meghaljon, akkor nem várták meg azt a napot. Ha esetleg meghal, né pogányul haljon meg.”
- d) „Történt, hogy szombaton megszületett, s másnap, vasárnap már megkörösztilték a nagymise alatt. Leginkább vasárnap volt a körösztilő napja.”

Az egyik adatközlő szerint „nagyon nézték, hogy a gyerek péntekén né születésén meg, mert az szerencsétlen nap.” Keresztelőre általában hárman mentek: a keresztszülő, az apa és a bábasszony. Odafelé ügyelniük kellett, nehogy rontásba lépjenek.

- a) „A körösztanya a nyalábjában vitte a gyereket; akkor elbucsuzik, s azt mondja: dicsértessék a Jézus Krisztus, kis pogányt viszünk, majd körösztilő bárányt hozunk. Evvel mentek el. Amikó visszaméntek: elvittük a pogánykát, meghoztuk a báránykát.”
- b) Amikor hazaérnek, azt mondják: „Elvittük a pogánykát, meghoztuk a báránykát.”

A GYEREK NEVÉNEK MEGVÁLASZTÁSA

A csecsemő nevének megválasztására nem volt általános szabály, ma sincs. Megfigyelhető viszont, hogy régen nagyon sok gyerek kapta a nagyapja, apja, illetve a keresztapja nevét. (Leánygyerek esetében

az öreganyja, anyja vagy keresztanyja nevét.) Valószínű, hogy ennél a szokásnál még régebbi az, amely szerint a gyerek azt a nevet kapta, amelyen született, „tehát hozta magával a nevét.” Napjainkban általában a divatos nevek járnak.

- a) „Mégégyezés volt a komák között; arra is vót példa, hogy egymás nevére köröszttútek a gyereket.”
- b) „Régén sokkal jobban vót a divat az apára köröszttúni a gyereket. Sckkal jobban, mint máma. Máma már olyan modern a világ, hogy idegény neveket keresnek.”
- c) „Van aki az édesapjáét, nagyapjáét vagy a körösztkomáét kapta.”
- d) „Már előre gondúkoztak, hogy milyen nevet adnak neki. Tudták, hogy az apjára, vagy ha hízelgősek voltak, akkó a körösztapjára köröszttútek.”
- e) „Ha arra a névre köröszttúlik, amikor született, akkor ez azért van, hogy në végyék el tüle a nevit. Mert hozta magával a nevit.”
- f) „Mondták, hogy mëghozta magával a nevit.¹¹⁶ Arra is szokták köröszttúni.”
- g) „A pap úgy követelte, hogy arra a névre köröszttújjék, amelyen született, de inkább két nevet adtak nekije, ha nem tetszett az a név.”
- h) „Az is vót, hogy azt a nevet kapta, amilyent hozott magával.”
- i) Sok gyereket olyan névre is köröszttútek, amilyent hozott magával. Amilyen névnap van azon a napon, amikor született, akkó azt a nevet kapta.”

Meg kell említenünk itt még egy hiedelmet, amely már nagyon halványan él a gombosiai emlékezetében. Arról a hiedelemről van itt szó, amely szerint a családban elhunyt gyerek nevére nem jó keresztelni az újonnan született gyereket.¹¹⁷

- a) „Ha egy gyerek mëghalt, akkor azt tartották, hogy annak a nevére nem jó köröszttúni a másik gyereket. Sokan azonban mégis arra köröszttútek. Azt mondták, hogy arra nem köll köröszttúni, mert akkor mëghal.”
- b) „Nem igen szokták, de vót ahun mëgcsináták.”

KIT VÁLASZTANAK KOMÁNAK?

A komaság intézményét¹¹⁸ napjainkban is igen komolyan veszik Gomboson. Ha családnak öröme, ünnepe vagy akár szomorúsága és bánata van, a koma mindig ott van, együtt a legközelebbi rokonokkal. Ez azt jelenti, hogy a jó koma közeli rokonnak számít. Éppen ezért a koma személyének megválasztása fontos dolog, mert nemcsak a gyerek keresztelésénél van szerepe, hanem szerep vár rá jóval később is, amikor a keresztgyerek megnősül vagy férjhez megy. A koma lesz ugyanis a násznagy, vagyis a lakodalmi tisztségviselők között az első. Komát

nem máról holnapra választanak az emberek, a fiatal korban létrejött barátság és pajtáság vezet a leggyakrabban a kölcsönös komasághoz.

- a) „Jó barátok vagy rokonyok közül is szoktak (komát választani.) Vagy ha legény korukban jó pajtások vótak a legényék, akkó megnevezték, ha születik családjuk, akkó meghívják komának.”
- b) „Van olyan, hogy katonakolégát választanak komának. A komaságot előre megbeszélük, nem lehet azt csak úgy, hogy majd tē leszél a komám. Mert az költség. Vagy hogy a lánynak van valami nagyon jó barátnője, vagy a fiunak van nagyon jó barátja.”
- c) „Ez jóbarátságbu van. Akik együtt legénykedtek, szerették egymást, de nem rokonyok. Csak úgy jó ismerősök, abbú választanak komát. Rokony és testvér is szokott koma lenni.”

A komaság intézménye folytatódhat is két család között, ha az apák komái voltak egymásnak, jóbarátság és megértés esetén a gyerekek is komái lesznek egymásnak.

- a) „Van az is, hogy a régi komaság folytatódik.”
- b) „Úgy is vót, hogy a szülők is komák, és a gyerekek is komák lesznek. Hogy a családban maradjon.”

A komaság kölcsönös dolog, a komák egymás gyerekeit keresztelik. A komaság intézményének régi rendje is bomlófélben van, mert ma már az is megesik, hogy egy családnak nem csak egy komája van,¹¹⁹ hanem több, vagyis minden gyereket más koma keresztel. Régen minden családnak csak egy komája volt, aki a gyerekek számától függetlenül mindegyiket keresztvízre tartotta.

- a) „A komaság kölcsönös dolog. A koma a másikaté visszakörösztüli. Az is volt, hogy egy családnak csak egy komája volt, de az is, hogy minden gyermeknek külön körösztapja volt.”
- b) „A jó koma az egy első rokonynak számított. Azt előre még szokták fontúni, és megmondúni, hogy hívhatom-é komának, nincs-é neki másik komája már. Mindégy, hogy hány gyerekek van, mind az az egy koma szokta megkörösztüni. Ezelőtt így vót. Ma nem éppen. Most má két koma is lehet, még nincsen négy gyerek.”
- c) „Ez olyan megbeszél dolog. Egymásnak komái, én a tied, tē az enyim. Ha egy családban még születik gyerek, annak is az első koma lesz a körösztapja. Ugyanaz lesz a körösztapja. Nálunk a faluban az a szokás.”

Gomboson a szokások nem írják elő, hogy csak házaspár tarthatják keresztvíz alá a gyereket.¹²⁰ Legényember vagy nagylány, menyasszony vagy vőlegény éppen úgy keresztelhet, mint a házastársak. A kereszteléssel kapcsolatban egyetlen tiltó hiedelemről hallottam, amely azt tiltja, hogy valaki lányfejjel kereszteljen lánysecsemőt: „Lány nő

körösztűjjon lányt, mert ez babonáság a házasságba. Hogy nem sikerül majd neki jól férjhez menni. Űneki saját magának, aki lány létire körösztül. Inkább fiut körösztűjjon.”¹²¹

A KERESZTELŐI LAKOMA

Keresztelőről hazajövet a keresztszülőt (vagy keresztszülőket) és a legközelebbi rokonokat ünnepi ebéd várja. Ennek az ünnepségnek nincs külön neve, ám a hagyományok és a megnevezések lassú halványodásának bizonyítékaként meg kell említenem, hogy az adatközlők egy része éppen ezt a lakomát nevezte paszítának.¹²² Később azonban, amikor a komatál és a paszita intézményére kérdeztem rá, akkor volt, aki ezt a lakomát már nem tartotta paszítának. Mindenesetre annyi kihámozható, hogy a keresztelői lakoma, a komatál és a paszita élő szokás, de a megnevezések elválasztásánál már igen nagy fokú a bizonytalanság. Úgy néz ki azonban, hogy a komatál azt az ebédet jelenti (és jelentette), amelyet a komasszony vitt a gyerekágyasnak, a paszita pedig azt az ételmezt, amit a rokonok vittek, megbeszélés szerint, több hétig is, egymás után.

- a) „(A komatál), amit a koma hoz énni a gyerekágyas asszonynak. Még gyerekágyat fekszik, a körösztülés másnapján, harmadnapján. Húsleves aprólékbú, kockatésztával, de a tyúkot kivészik és megsütik egészben, ahó egy kis krumplit sötnek, dunctot készítenek, paradicsomszószt főznek a hushó, és utána rétest sütöttek, siskát sütöttek, és hozták az asszonynak. Linzert is csináltak, régén csak az vót a sütemény.”
- b) „Mikor megkörösztülik, akkor másnap a komasszony visz ebédre komatálat. Teljes ebédét: huslevest, szószt, fiatal pecsenyét, kirántott hust, tortát, aprósüteményt, italt: pálinkát, bort. Ez a komatál.”
- c) „A komatál az bizonyára az az étel, amit a komasszony visz annak a gyerekágyas anyának. Mikó az már olyan jól érzi magát, hogy egyén. Azt egy személy nemigen bírja elvinni. Azt olyan illedelmes szép kosárba szokták becsomagúni, és akkó elviszi a komasszony és az anyja. Vagy a testvérje vagy a mēnye. Ezt ebédre szokták vinni neki. Úgy szokták, hogy a komasszony mer neki, oszt úk megvárják, még eszik, oszt mindēnt a komasszony mer a betegnek. Avval az alkalommal csak az asszony eszik. Ma már az a divat, hogy annyit visznek, hogy az egész család jóllakjon. Egy betegnek a komasszony egyszer visz komatálat.”
- d) „A komatálat viszi a komasszony a megkörösztülés után, mindjárt, vagy pár nappal később, ez egy nagyon nagy, cifra, kiadós ebédbú áll. Viszik egy kétfülű ruhakosárban, szép körüvarrott kendővel lē van takarva, ezt ketten viszik, van segítség is. Az egyik visz a keziben egy tortát, a másik egy litēr bort. A másik

kezükbe viszik a kosarat. Egész hétén van egy egész háznak mit enni belüle.”

- e) „A komatálbu rögtön tálúnak annak a betegnek vagy az anyós, vagy az anya, aki jelen van, ha nincs, akkó a komasszony. Abbú rögtön mindjárt észik.”

A paszitával kapcsolatos adatok a következők:

- a) „A paszitát a rokonyok hozzák. Az nem komatál, hanëm paszita. A nagynénje, a testvérije, az anyósa, vagy az anyja, ez ugyan-csak ételékbú áll. Komatálat egyet visznek, paszitát minden rokony visz. Még minden rokony sorba kerül. Annyit főztek, hogy az egész családnak légyen énnivalója. Az anyósa is egyen vagy az anyja, ha nála lakott. A familiák már hozták fél tizenkettőkó a paszitát, hogy në kölljön főzni.”
- b) „De szokott vinni a mama, az ángyom, a néném, úgyhogy van, akinek tizénöt komatálat is visznek. Ez még van beszélve, be van osztva. Nem mindénki egyformát visz, de mind nagyon jó falatokat.”
- c) „Amikor a testvérek, rokonyok visznek enni, akkó mondják, hogy viszik a paszitát. A gyerékágyasnak. A rokonok visznek paszitát.”
- d) „Amit a rokonyok visznek, az nem ilyen díszös. Van kinek visznek tizénötöt is. Ebbú az egész család észik. A legközelebbi rokonyok viszik ezeket a kosztokat. Nem vonatkozik a barátokra, de ha nagyon jóban van, az is vihet neki.”

Mivel — mint említettem — a paszita és a komatál elnevezések jelentése nem hámozható ki teljes biztonsággal a nyilatkozatokból, íme néhány egymásnak — és önmagának — ellentmondó adat is:

- a) „Ez a paszita (a keresztelői lakoma), csak erre mondják. A komatálra mondják: visszük a paszitát.”
- b) „Amit a keresztelés napján csinálnak, az a paszita. Ünnepség az. Finom ételüket csinálnak.”
- c) „A komatál a paszita, az amit visznek. Azt mondják, hogy paszitát visznek. Ezt itt hallottam Gomboson. Így is mondják, hogy komatál, még paszita is. Azt mondják, hogy készíték paszitát, viszem a paszitát.”

A komatál és a paszita (vagy paszita) az adatközlők szerint a tisztelet jele, valamint a segítség és összefogás szándéka is megvan benne, hisz a gyerekágyas asszony nem lenne képes a főzés feladatát is ellátni. A vitt komatálat tehát számontartják, és megfelelő esetben vissza is várják — mivel kölcsönös dolog. Ez mindenkire vonatkozik, nem csak a komasszonyokra. „Ez kőccsön kenyér, amit vissza szoktak szógáni” — mondta az egyik adatközlő. Ha nem viszonozzák, az nem szép dolog.

A SZÜLŐAVATÁS ÉS A GYEREK BEMUTATÁSA

A gombosi asszony két hétig feküdt gyerekágyat. A másutt szokásos hat hétről¹²³ nem tudnak, nem is volt arra lehetőségük a gombosiaknak, hogy ilyen soká nélkülözzék a dolgos kezét. A két hetet tartották normálisnak, mert az asszonyok „öleg egészségések voltak, nem voltak betegek.” Fontos volt, hogy a két hét eltelte után az asszony legalább el tudja végezni az otthoni, konyhai munkát, ha kinn nem is dolgozhatott még a határban. „A nép még vót terhelve munkával, a munkaviszony vót ennek az oka” — mondták az adatközlők. Ez a két hét azonban tilalmakkal teli időszaknak számított, az anya nem hagyhatta magára gyermekét, s nem hagyhatta el a házat sem. Erről szóltam már a csecsemőre leső veszedelmek kapcsán. A két hét után avatják a templomban szülővé az anyát, s ekkor mutatják be a gyereket Szűz Máriának. Az anya tehát „kiviszi a gyereket a templomba.”

- a) „Ekkó avatták föl szülőnek az asszonyt. Mert megvan a gyeréke. Amikó megesküdött, akkó fölavatták asszonynak, aztán, amikó megszületett a gyermek, fölavatták szülőnek. Ezt csinálják a szülés után két hétre.”
- b) „Szombaton mēnt ki az asszony bemutatni a gyermekét a Szűz Máriának.¹²⁴ Mikó fölkel a gyerekágyas asszony, akkó kerül sor erre a bemutatásra. Ez tizénnégy napra vót a körösztlülés után.”
- c) „Bemutassák a Szűz Máriának, hogy van gyeréke. Hogy megsegítette a szülésbe, hogy egyik sē halt még. Az asszony, még a bábasszony, még az asszony anyja mēnnek a templomba. Vagy a testvérje.”
- d) „Két hétre az anyja kivitte a templomba. Ekkor fölajánlotta a Szűz Mária oltalmába. Ez a körösztlülés után két hétre vót. Ilyenkor szokott a plébános gyertyát adni a kezébe, és imádkoztak.”
- e) „Az első utja a templomba vezetett, bemutatni a gyermekét. Nem méhetett addig ki, még a gyermekkel együtt az édesanya nem volt kinn a templomban. Egy anyának az a kötelessége, hogy addig nem lófrált sēhová, még a gyermekét be nem mutatta a templomban.”

A gyerek bemutatása után az anya a csecsemőjét saját gyerekágyából áthelyezte a „böcsőbe”, a gyerek ott volt ezentúl. A tilalmak egy része tehát ezután megszűnt. A gyerek az oltalombavételtől kezdve már nem volt olyan védtelen a megrontással és a rosszakkal szemben.¹²⁵

- a) „A gyermek addig volt az anyja mellett az ágyban, még az anyja feküdt. Vagyis két hétig. Aztán tették a böcsőbe pólyával együtt.”
- b) „A gyermekét anyja kimēnetele után tészik böcsőbe. Most már még lehet nézni a gyermekét, de nem nagyon.”
- c) „Mikor kivitték a templomba, akkó má böcsőbe fektették. Addig az anyja mellett feküdt az ágyban.”

Mint mondtam, a gombosiak úgy hiszik, vagy hitték, hogy a bemutatás után a gyerek és az anya is Szűz Mária oltalmában van, tehát a tilalmak egy része ekkor már nem érvényes. A veszélyek azonban ott leselkedtek az anyára és a csecsemőre akkor is, amikor az avatóra mentek. Az alábbi hiedelemtörténet szerint az avatóra haladó anyát megrontották: „Vitte a gyereket avatóra, és emlékszik rá pontosan, hogy valami papirt megrugott az uton. És amikor hazamént, a gyerek megbetegedett, úneki még a lába megfájdult. Rosszakkal találkozott az uton — egész biztosan. Rontásba lépett.”¹²⁶

A KISLÁNY FÜLÉNEK KISZÚRÁSA¹²⁷

Gomboson szinte nem is lehet olyan asszonnyal, öregasszonnyal vagy nagylánnyal találkozni, akinek a füle ne lenne kiszúrva. Ennek a műveletnek elvégzésére azért volt szükség, mert a csecsemő lányok túlnyomó többsége születése után nemsokára „függőt” kapott, amelyet élete végéig viselt a fülében. Napjainkban ez a szokás is kiveszőben van, csak a hagyományörzőbb családok végzik el ma is a kislány fülének kiszúrását.

- a) „Rendőes körölményék között ezt a bábasszony szokta csinálni. Tehát a szülés első hétén. Lévágtak egy karika kruplit, alulra tették a fül alá, aztán rá a fület, aztán még egy szelet kruplit, aztán körösztülszurta cérnával, tüvel, és akkó az a kis cérna benne maradt egy-két napig. Aztán beletették a kis fülbevalót. Ekkó még a seb nem is vót begyógyulva, amikor beletették a fülbevalót. Ha nem vót függő, akkó az édesanyja fülébü vették ki és beletették, hogy ki légyen szúrva abba a pici korába. Azelőtt mindén kislánynak kiszúrták a fülit, mostanában nem szurkálják. A pólyás akkor már rögtön fülbevalóval vót.”
- b) „A bábasszony tüvel kiszúrta pici korában, kéthetis korában. Ha nem tette bele rögtön a fülbevalót, akkó selém cérnát húztak bele. És amikor begyógyult a fülem, akkó tették bele a fülbevalót. Valamivel senyvesztették, úgy szúrták át. Valamit oda-tették és úgy szúrták át. Vót akinek mindjárt beletették a fülbevalót, vót akinek akkó, amikor begyógyult az a szúrás. Addig benne vót a selémcérna. Akinek nem vót a selémcérna. Akinek nem vót fülbevalója, annak nem szúrták ki rögtön kicsi korában. Később, amikor már iskolába járt. Fájt, de eltúrtük, hogy légyen fülbevaló.”
- c) „Azé szúrták ki, hogy függőt tégyenek bele. Vót akinek egyhetes korában, egyhónapos korában, hathónapos korában. Kit hogy. Nem vót kikötött idő erre. Talán amikor megvették a függőt; a körösztanija szokta megvenni.¹²⁸ A bábasszony szokta kiszurnyi a fülit, két nyers kruplikarikát tettek innend és onnand a fülhő, oszt azon szúrta körösztü. Varrótüt. Rögtön beletették a függőt, ha nem vót függő, akkó nem is szúrták ki, vagy tettek

bele selémcárnát. A függőt köllött elejive kicsit forgatni, hogy nő nyójjön bele úgy, szorosra, hogy annak légyén ott hele. Ezt csinálják most is. Most is van fülbevalója a kislánynak.”

A SZOPTATÁS

Gomboson általában a kilenc hónapot tartják a normális szoptatási időnek. Az adatközlők azonban emlékeznek arra, hogy régebben évekig is szoptatták a gyereket, mert úgy hitték, hogy amíg szoptatnak, nem esnek újra teherbe.¹²⁹

- a) „Kilenc hónap vagy egy év vót a normális szoptatási idő. Van aki kettőig (évig) is szoptatta, hogy nő légyén korábban gyermeké. Vót aki négy évig is szopott, vitte a kisszéket az anyja után, hogy adjon neki szopni. Van egy embër, akit ma is úgy csufolnak, hogy cici hamm, mert évekig szopott.”
- b) „Egy éves koráig szokták szoptatni a gyereket. Vót aki tovább is szoptatta; hozta a baba a székét, és mondta, hogy adjál cicit. Néha 2—3 évig is szoptatták. A gyerek már olyan hosszira húzta a cicit az asszonytú, húzta a kis szájához, mert akkó má játszott vele. Azt tartották, hogy még szoptat, addig nem marad állapotos.”
- c) „Vót aki hat hónapos koráig, vót aki kilenc hónapos koráig szopott. Vót aki másfél-két évig is szoptatta, hogy akkor nem marad állapotos. Azt mondták, hogy vitte a kisszéket, és odaállt a gyerekek és szoptatta.”
- d) „Van, akit két-három évig is szoptatott az anyja, és mégis szopni akart utána is. Még van olyan is, aki egykettőre abbahagyta. Ha megfelelő étel vót a számára, akkó nem is akart szopni.”

AZ ELVÁLASZTÁS

Az elválasztással kapcsolatban gyűjtésem során nem bukkantam hiedelmekre, a közlések mindössze az elválasztás módszereire utalnak.¹³⁰

- a) „Egyszerűen csak bekötötték az asszony mellit zsíros ruhával, elkötötték szorosra, és a gyerekeknek nem adtak többet szopni. Akárhogy sírt, eltüntették, hogy nő lássa az anyját. El szokták vinni egy-két hétre valahová.”
- b) „Akkó tettek ide (a mellre) kefét, még cipőkrémmel bekenték, még kocsikenyőcsöt is használtak, vót akinek csibekakával is bekenték, hogy bűdösödjön. Vagy elvitték az öreganyjához, még elszokik, egy hétig, kettőig.”
- c) „Vót olyan, aki azt mondta, hogy cipőkrémmel bekenyete a mellit, még mindèn, hogy csak nő szopjon a gyerek. Mindénfélét próbálgattak.”

MIKOR KEZD ÉTELT ENNI A GYEREK?

Bár — mint fentebb írtam — Gomboson gyakran évekig szoptaták a gyerekeket, mégis viszonylag hamar ételre is fogták őket. Igaz, hogy arra is volt példa, hogy néha más asszonyt kértek meg: szoptassa meg a gyereket, mert az anya nem lehetett mindig otthon. Ha pedig beteg volt az anya, vagy pedig „gyöngé vót a teje”, akkor a cigányasszonyt is be szokták régen szólítani az utcáról, hogy megszoptassa a bömbölő gyereket. Ezért persze a cigányasszony kapott valamit.

- a) „Attú függött, hogy a szülőanyának milyen erős volt a teje. Az anya előbb bevette az ételt a szájba, megrágtá, aztán visszaköpte a kanálba, és odaadta a gyerekeknek. Mind a fecske, úgy nyelte a gyerek. Még rágtak cukros kényeret is a gyerekeknek, belekötötték egy ruhába, az cucli vót, aztat szopta a gyerek.”¹³¹
- b) „Hét-nyolc hónapos korában étetni is kezdték a gyereket. Krumplipaprikással. Lészopták rúla a zsírt, még a paprikát, oszt megtömték vele a gyereket. Még zóccséggel, sárgarépával, egy kis tészta huslevessel, zsömlével, téával. Rágtak egy kis kényeret cukorral, beletették egy kis rongyba, oszt betették a baba szájába, az szítta, nagyon sok gyerek megfulladt tüle. Erre mondta édesanyám: régi babának, nyeli magának.”¹³²
- c) „Mikó már az a gyerek egy kicsit nagyobb vót, és gondúták, hogy abbul az ételbül is lehet neki adni, nagyon sokan összerágták az ételt, és úgy rakták a gyerekeknek a szájába. Ráköpte az ujjára és betette a gyerekeknek a szájába. Kényeret cukorral összerágtak, egy rëndes ruhára, megkötötték egy madzaggal, úgyhogy akkora vót, mind az ujjamnak a hegye. Az vót a cucli, mert abban vót egy kis íz.”
- d) „Öt-hat hónapos korában kezdte el étetni a gyereket az anyja. Megrágtá az anyja és úgy adta a gyerekeknek a szájába. Kényerháját megrágták cukorral, oszt fehér gyócsba belekötötték, és adták a szájába; az vót a cucli. Cérnával megkötötték a rongyot.”

A CSECSEMŐ „MÁKLEVEZESE”

Mint már említettem, a gombosi családok sokgyerekesek voltak a századelőn, a torokgyík és egyéb ragályos betegségek pedig állandóan tizedelték a gyerekeket. S persze az életben maradottakkal sem értek rá annyit foglalkozni az asszonyok; a gyereket nem kényeztették, fölött az magától is a többi között. A mindennapi életet az állandó munka menete szabta meg, a csecsemő nem akadályozhatta a megszokott életritmust. Eppen ezért a sírós gyerekeket elaltatták, mákhajból főztek neki teát, hogy aludjon és a család fölött tagjait is aludni hagyja, hisz — különösen aratás idején — minden alvásra szánt percre szükség volt, mert a családtagok még sötétben mentek el kötelet csinálni, akkor, amikor harmat volt.

- a) „Rëndkívüli rossz gyermeknek gyöngét főztek (máklevet). Ez olyan részéggé fette, oszt aludt föle a gyermek. Ezt azért nem nagyon vót szabad, eztet tiltották, mert azt mondták, hogy akkó nagyon buta lesz.”¹³³
- b) „Mákfejbü is főztek neki tēát, hogy abban van altató, és akkó alszik. Mákubát főztek.”
- c) „Mákhajat főztek, hogy aludjon, ha rossz vót, de mondták, hogy ez nem jó, mert buta lesz tüle a gyermek. Régēn nagyon sok máklevet itattak vele, hogy a többi család is bírjon aludni, mert ordibált egész éccaka. Ha mēntek aratni, akkó bemáklevezték őket.”

AZ „ELSŐ” A GYEREK ÉLETÉBEN

A néprajzi irodalomban fontos helyet kap a kisgyerek életében az „első”. Gombosi gyűjtésem során az alábbi ide vonatkozó szokást és hiedelmet jegyeztem föl:

- a) „Égyéves kora után nyírják lē először a haját, mert akkó nem nyöl még többet.”¹³⁴
- b) „A haját egyéves korában vágják lē, hogy azután sűrűbben nyőjön.”
- c) „A gyermek haját egyéves korában szokták először lēvégni, hogy sűrűbb légyēn. Ekkó már egészen a kis válláig ér a gyermeknek.”
- d) „Az anya rágta a gyermek körmit, de hogy mié és meddig, azt nem tudom.”
- e) „A körmit nem nyírták, hanem harapták hét éves koráig, mert lopós lesz.”¹³⁵

EMBERGYÓGYÍTÁS CSECSEMŐKORBAN

A születéssel és csecsemőkorral kapcsolatos gombosi hiedelmeket és népszokásokat tárgyaló fejezet végén mindenképpen fel kell jegyeznem azt a néhány gyógymódot, amelyet Gomboson alkalmaztak szemverés ellen. A szenesvíz készítésének gyógymódja egyébként jól ismert a vonatkozó szakirodalomban, negyedszázaddal ezelőtt Gomboson is lejegyezték és közzé is tették néhány változatát.¹³⁶ Meg kell jegyeznem, hogy nem olyan asszonyoktól hallottam őket, akik maguk is gyógyítottak ezekkel a módszerekkel, hanem olyanoktól, akik maguk is alávetették magukat a gyógyításnak, vagy pedig hallottak róla. A népi gyógyítás szokásainak és hiedelmeinek fölgyűjtését Gomboson mindenképpen el kellene végezni, mert az itt közölt anyag is azt bizonyítja — meg a jelen fejezetben közölt többi adat szintúgy —, hogy alapos gyűjtéssel meg lehetne alkotni a Gombosiak néphitének összefoglaló monográfiáját.

SZENESVÍZ KÉSZÍTÉSE

- a) „Egy pohárba kivettek a sparheltbú annyi kis darab égő parazsat, olyan faparazsat, beledobták a vízbe, hogy hányat, azt az tudta, aki csinálta; aztán ráimádkoztak, köröszöt vetettek, akkó annak a gyerekeknek, aki szemverésbe vót, annak három csöppet köllött belüle inni. Abbu a szenesvízbü mosdatták még, így körösztbe mosdatták, akkó talán azt a szenesvizet a csurgásba öntötték. De ezt többszó is csinálták. Vót ilyen több asszony abba az időbe. Vót a H. körösztanyám, a temetőné meg a P. Panna néni.”
- b) „A szemmel mégvert gyereket odavitték, vittek neki egy poharat, szentút vizet, mégrakta a tüzet és kivett három parazsat. Faparazsat. Azt mondta: ez az élőké, ez a hóttaké, ez aki mégverte szemmel. Most aztán, hogy hány jut lē. (Beledobta a vízbe.) Ha mind lējut, akkó nagyon még vót verve szemmel. Ha az élőké mēnt lē, akkó életben marad, ha a hóttaké, akkó meg fog halni, ha még az, akkó még vót verve szemmel. Kigyütt a gondolatjuk, hogy még vót verve szemmel. Kérdzte az asszony, hogy vót-ē ott. Mondták, hogy vót. Hogy az verte még szemmel. Ha lēút az a három szén, akkó még égyszēr csinálta, mégmosdatta, a kezefejit, a szēmit, a tarkóját, és akkó beleöntötte a sparheltbe a vizet. Így háromszó egymás után mégmosdatta. El vót készítve háromszó a pohár, még a szén, még a szentút viz. Hónap mégint háromszó, hónapután mégint háromszó, akkó a gyerek nem sírt, nem hányt, nem mēnt a hasa, s jól érezte magát. Ezt napnyugta előtt csinálták.”
- c) „Azt mondta, hogy majd ű bemén, és csinál neki szenes vizet. Bemēnt és a pohárba tōtött vizet, akkó a tűzbü parazsat beledobott és imádkozott fölōtte. Nem tudom, mit imádkozott. A szén ha leūt, talán akkó van mégverve. Vagy ha feljōtt a víz tetejire. Pontosán nem tudom. De lassan mondta.”

VÍZMÉRÉS A GYEREK FÖLÖTT¹³⁷

- a) „Másik asszonyok, mikō má az az öregasszony mēghalt, akkó két tányért fogtak, az egyik tányérba vót öntve víz, bizonyos mennyiség, ebbü mért kilenc kanállal vizet ebbe az üres tányérba. A feje fölē tartotta és visszamērt a vizet. A többit kiōntōtte. Akkō má több vót kilenc kanálná. Mēgin a feje fölē tartotta, mēgin mēgmērtē, hát mēgin több vót kilenc kanáltū. Háromszó így a feje fölōtt mēgmērték a babának a vizet, mindig több vót, utōjára avva is úgy mégmosdatták, kezit, lábát, mindēnit, oszt akkō az ajtó sarkába beōntōtte: Evve születtē, evve mūjj. Ezt csak naplēmēnte előtt lēhetētt csinálni, naplēmēnte után nem. A saját kutjukbū vēt vizet, de nem vót szabad szōni sēnkinek, még a kutbū kihúzta a vizet és bevitte a szobába. Az vót a szótlan víz. Ehhō öntōttek szentūt vizet, ami-

kó útra keltek a babával, még avval a szentített vízzel, a kutviz-zel, és akkó mérégették. Három miatyánkot, három üdvözlégyét, egy hiszékégyet mondott még a Panna néni, aztán visszafelé hármat, kettőt, égyet.”

JEGYZETEK

Mivel tanulmányunk a már megjelent első résszel együtt szerves egészet képez, jegyzetanyaga folyamatos számozású.

⁷⁷ Párhuzamai: Gönczi F. 1906. 49. lap és 1937. 57. lap; Csurgásba ássák vagy a ház mögé: Kiss L. 1943. 208. lap.

⁷⁸ Párhuzamai: Beck Z. 1975. 502. lap; A burokban született gyerek nem lesz katoná: Schram F. 1972. 99. lap; Ha magával hordja a burkát, illetve egy darabját, semmi baj nem éri, minden út megnyílik előtte: Fél E. 1941. 91. lap; Bosnyák S. 1973. 101. lap. További párhuzamok: Kára J. 1973. 53. lap; Kiss L. 1943. 209. lap; A gomboshoz hasonló párhuzama: „A burkot megszárogatva elteszik, s mikor az illető fiú sorozásra, vagy öiróságra megy, egy darabot levesz belőle, hogy e dolgokból szerencsésen kerüljön ki.” Gönczi F. 1937. 73. lap.

⁷⁹ A táltosokkal és az ősi magyar hitvilággal kapcsolatban alapvető fontosságúak Diószegi Vilmos könyvei, amelyekben további szakirodalom szerepel. (Diószegi V. 1958, 1960, 1962, 1973, valamint Diószegi V. szerk. 1971.) A táltosokkal kapcsolatos hiedelmeknek nagyon sok példája olvasható a szakirodalomban. Például: Horváth I. 1971. 51. lap; Belovai S. 1948. 51. lap; Luby M. é.n. 58. lap; Beck Z. 1974. 9. lap.

⁸⁰ Az apróbojtorjánt a népi gyógyászat is felhasználja: Luby M. 1943. 24. lap.

⁸¹ Párhuzamai: Belovai S. 1948. 50. lap; Bálint S. 1943. 211. lap; Bálint S. 1965. 577. lap.

⁸² Számos forrásmunka utal rá, hogy a szülést olyan helyiségben bonyolították le, ahol befűtöttek, az évszaktól függetlenül. Utal rá: MNépr IV. kötet, 136. lap.

⁸³ Gombosi párhuzama érdekes történettel: G. Czimmer A. 1951. 726. lap. Továbbá: Horváth I. 1971. 66. lap; Papp Zoltán S. 1975. 270. lap; Belovai S. 1948. 49. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 68. lap, 19. szám.

⁸⁴ Párhuzamai: Fehér Z. 1975. 59. 480. szám; Bosnyák S. 1973. 100. lap; Tóth F. 1975. 141. lap. Palóc és csángó szokásként emlegeti: Bálint S. 1943. 208. lap. Tilos ki-menni az első templombamenésig, ha mégis kimegy, vigyen magával kést: Berze Nagy J., 1940. III. 69. lap, 25. szám. Ezzel kapcsolatban lásd még a 124. számú jegyzetet.

⁸⁵ Párhuzama: Berze Nagy J. 1940. III. 69. lap, 26. szám.

⁸⁶ Úgy látszik, általános hiedelem. Párhuzamai: Horváth I. 1971. 66. lap; Kálmány L. 1881. 113. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 71. lap, 35. szám; Kára J. 1973. 54. lap; Kiss L. 1943. 218. lap; Bálint S. 1965. 578. lap; Fehér Z. 1975. 161. lap, 1519. szám.

⁸⁷ Valószínű, hogy ősrégi hiedelemről van szó, illetve annak csökevényes maradványáról: a madárlélek képzetköréről. Utal rá: Bálint S. 1965. 578. lap. Orosházi párhuzama: „Meghal (a gyerek) akkor is, ha valami madárféléától megijed.” Uo.

⁸⁸ Régebbi gombosi adat: G. Czimmer A. 1951. 727. lap. Másik párhuzam: Bálint S. 1965. 578. lap.

⁸⁹ Párhuzamai: Berze Nagy J. 1940. III. 67. lap, 12. szám; Tóth F. 1975. 139. lap; Fehér Z. 1975. 59. lap, 485. szám; Gönczi F. 1937. 70. lap; Luby M. 1935. 154. lap. Valamennyi forrás azért tiltja az ágyraülést, mert akkor elviszik az asszony álmát vagy a tejét.

⁹⁰ Párhuzamai: Bálint S. 1965. 577. lap; Luby M. 1935. 158. lap. Kórógyi vonatkozás: „A szigorú szabály szerint nyolc napig lehetőleg senkinek sem lehetne látni a babát, hogy meg ne verjék szemmel.” Penavin O. 1975. 106. lap.

⁹¹ A szépasszonyokról (boszorkányokról) székelykevei hiedelmek alapján: Penavin O. 1972. 138. lap. A szépasszonyokról nemzetközi összehasonlító anyag alapján: Röheim G. 1925. 110. lap. A csurgással, mint a varázsló cselekmények színhelyével kapcsolatban: Szendrey Zs. 1937. 20–21. lap. A csurgás veszélyes voltáról: „Az osztorhéj (ereszalja) az ördög helye, oda nem jó ülni halandónak.” Bartha K. 1940. 242. lap; „Csurgásba állni nem szabad, mert megverik a boszorkányok.” Fehér Z. 1975. 36. lap, 236. szám. A csurgásba tett gyerekek kapcsolatban érdekes hiedelemtörténet Padéről (csontkivetés): Ferenczi I. 1973–1974. 283. lap. Lásd még ezzel kapcsolatban a 110. számú jegyzetet!

⁹² Párhuzamát nem találtam meg.

⁹³ Régebbi gombosi párhuzama: G. Czimmer A. 1951. 727. lap. Egyéb párhuzamok: Beck Z. 1974. 9. lap; Muhi J. 1942. 61. lap; Tóth F. 1975. 141. lap; Ferenczi I. 1973–1974. 284. lap; Luby M. 1935. 150. lap.

⁹⁴ Párhuzamai: Muhi J. 1942. 61. lap; Bálint S. 1943. 208. lap; Tóth F. 1975. 141. lap; Ferenczi I. 1973–1974. 284. lap; Beck Z. 1975. 502. lap; Luby M. 1935. 150. lap.

⁹⁵ Régebbi adata Gombosról: G. Czimmer A. 1951. 727. lap. Egyéb párhuzamai: Beck Z. 1974. 9. lap; Bálint S. 1965. 577. lap. László Gy. 1944. részletesen foglalkozik a megfordítás szokásával, s többek között ezt írja: „Tehát a visszajáró intézett dolgokon azért törik meg a varázslat, mert az élet helyett a másvilág törvényei uralkodnak berne. A másvilágon pedig a rontó erőknek nincsen hatalmuk, mert ők is onnan valók.” 260. lap.

⁹⁶ G. Czimmer A. 1951. a szokásnak teljesebb változatát jegyezte föl: „Ha az anya észreveszi, hogy a gyereket valaki erősen megnézte, akkor a szemverés elhárítása végett saját friss vizeletével megmosdatják a gyereket miközben mondja: Ebből (a szeméremtest értendő, amelyből a vizelet jön) szültelek, evve gyógyítsalak. Azután megtörlő a pöntő aljával (pendely = alsósoknya), miközben mondja: Ez alú szültelek, evve gyógyítsalak.” 726. lap. Párhuzama: „Előfordul az is, hogy hugyval mosdatják meg a kicsit, és a pendel visszájával törlik meg az arcét; egyesek szerint ez csak arra jó, hogy jobban aludják a gyerek.” Schram F. 1972. 104. lap.

⁹⁷ Általánosan ismert szokás. Párhuzamai: Belovai S. 1948. 51. lap; Gönczi F. 1906. 48. lap és 1937. 69. lap; Beck Z. 1974. 9. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 72. lap, 55. szám; Muhi J. 1942. 62. lap; Kiss L. (1943.). 217. lap; Tóth F. 1975. 139–140. lap; Bálint S. 1965. 577. lap; Luby M. 1935. 154. lap.

⁹⁸ Párhuzamai: Ha baja van vagy sír, szemverésre gyanakszanak: Muhi J. 1942. 62. lap; Ha a gyerek „sírós, különcödő, nyűgölődő”: Kiss L. 1943. 217. lap; „A gyerekek nyugós, beteg. Szemverésben van.” Ferenczi I. 1973–1974. 285. lap; „Csak rítt meg ment a hasa.” Cs. Pócs É. 1964. 165. lap, 908. szám; „A szemmel megvert gyerek mindig sír. Meg is kékül bele, ha nagyon megverődik.” Luby M. 1935. 159. lap.

⁹⁹ Régebbi gombosi adat: G. Czimmer A. 1951. 728. lap. Más párhuzama: Belovai S. 1948. 51. lap.

¹⁰⁰ Gombosi párhuzama: G. Czimmer A. 1951. 728. lap. Más párhuzamok: Penavin O. 1972. 132. lap és 1975. 107. lap.

¹⁰¹ Párhuzama: Penavin O. 1975. 107. lap.

¹⁰² Általánosan ismert hiedelem a magyar néprajzi irodalomban. Párhuzamai például: Gönczi F. 1906. 50. lap; Ferenczi I. 1973–1974. 282. lap; Kiss L. 1943. 210. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 66. lap, 1. szám.

¹⁰³ Párhuzamat nem találtam meg, de szépen beleillik ez a szokás abba a sorba, amely a kéményt mint a varázscselekmények jól ismert színhelyét tárgyalja. Ezzel kapcsolatban: „A tűzhely ereje a kéményre is átszállott; a tapasztásos varázslatok a kémény falában is végezhetőek, a többiek pedig a kémény tükre alatt, s a kéménybe kiáltja a gazdasszony elveszett állatát, a rontó és tolvaj gyanított nevét, a beteget és betegséget, a lány meg a várt legény nevét, s alatta végzik a gonoszúzó cselekvéseket is, pl. villámlós időben a szenteltbarka vagy nyírfagally égetését.” Szendrey Zs. 1937. 21. lap.

¹⁰⁴ Általánosan ismert szokás. Néhány párhuzama: Belovai S. 1948. 49. lap; Kálmány L. 1881. 197. lap; Bona J. 1972. 232. lap; Penavin O. 1975. 107. lap; Ferenczi I. 1973–1974. 283. lap; Kára J. 1973. 55. lap; Fehér Z. 1975. 141. lap, 141. szám; Luby M. 1935. 151. lap; Gönczi F. 1937. 75. lap. Régebbi gombosi párhuzama: G. Czimmer A. 1951. 727. lap. Némileg más változatokban: Bartha K. 1940. 246. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 69. lap, 27. szám. Valamint az a változat, ahol a kemencét „vízhoróta fával kell befűteni”: Gönczi F. 1906. 51. lap.

¹⁰⁵ Párhuzamai: Az avatóig van rajta a rózsafüzér: Belovai S. 1948. 49. lap. Hét hétig van rajta: Gönczi F. 1906. 50. lap. Az avatóig, két hétig van rajta: Tóth F. 1975. 140. lap. Egyéb párhuzamok: Muhi J. 1942. 61. lap; Schram F. 1972. 103. lap.

¹⁰⁶ A kérdést összefoglalóan tárgyalja Szendrey Zs. 1937. 19. lap: „Naplemente után veszik pl. a gyermek első ruhájához való fehéreműt; egyébként erre az időre csupa tiltások, tiltott munkák és cselekvések esnek. „Különösen a csecsemő fürdővizére leselkedtek veszélyek naplemente után. Példák: „A gyerek fürdővizét nem szabad napnyugta után kiönteni.” Bosnyák S. 1973. 101. lap; „Nem alszik el a gyerek, ha naplemente után öntik ki a fürdővizét” Kiss L. 1943. 218. lap. Néhol a gyerek fürdőszövizét nem szabad éjjel kiönteni, hanem az ágy alatt tartani a teknőben: Berze Nagy J. 1940. III. 71. lap, 35. szám és 76. lap, 9. szám. „A gyermek feresztő vizét ki nem öntik este, hogy a gyermek csendes nyugodalmát el ne vigyék.” Jankó J. 1892. 133. lap. (Lásd még ezzel kapcsolatban a 110. számú jegyzetet!) A naplemente utáni időszak a jószágra nézve is veszélyes: „Éjjelre sóprüt támasztanak az istállóajtó nyílásához... a boszorkányok ellen.” Horváth I. 1971. 58. lap. „Naplemente után ne hanyagjuk ki a trágyát az istállóból, kihányjuk a szerencsénket.” Penavin O. 1971. 135. lap.

¹⁰⁷ Párhuzamai: Penavin O. 1972. 139. lap; Gyura J. 1974. 182. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 77. lap, 19. szám; Belovai S. 1948. 50. lap.

¹⁰⁸ Régebbi gombosi adat: G. Czimmer A. 1951. 726. lap. Egyéb párhuzamok: Belovai S. 1948. 50. lap; Muhi J. 1942. 61. lap.

¹⁰⁹ Párhuzamai: „A kövér gyermekeknél néha előfordul, hogy csöcsükben tej képződik. Az ilyen gyermeket, a nép véleménye szerint, boszorkányok szopják. Ily esetben ruhára faragott foghagymát dörzsölnek vagy bélsarát kenik egy ruhadarabra s ráborítják az emlőre s egy másik ruhával leborítják s lekötik.” Gönczi F. 1937. 220. lap. „A gyerek melle szemveréstől megnő. Megnyomták, tej jött belőle.” (48. szám) Gyógyítása: „mondták, hogy foghagymát törjön össze, disznóganajjal keverje össze, kenje be a következő mellett. Mert fölvtáva szopta (a boszorkány). Cs. Pócs É. 1964. 92. és 203. lap. (1165. szám). Negyedszázaddal ezelőtt a foghagymát Gomboson is gyakran használták elhárító szerül: „A rosszazad távoltartása végett a gyermekágyas asszony szobájának a kulcslyukába foghagymagirizdet dugtak...” G. Czimmer A. 1951. 726. lap. (Lásd még a 107. számú jegyzetet!)

¹¹⁰ Párhuzamai: Hogy sírós ne legyen: Berze Nagy J. 1940. III. 67. lap, 9. szám. Mert eltapossák a gyerek álmát: Kára J. 1973. 54. lap. Hogy ne járjanak körösztü rajta: Tóth F. 1975. 137. lap; „A fürdővizet a csöpögésbe nem szabad önteni, mert a gyermeket a rosszak megrontják.” Gönczi F. 1937. 63. lap. Ezzel kapcsolatban lásd még a 91. jegyzetet!

¹¹¹ Párhuzamai: Gönczi F. 1906. 52. lap; Schram F. 1972. 101. lap; Beck Z. 1974. 12. és 1975. 502. lap.

¹¹² A gombosiai temetkezési népszokásait és hiedelmeit a munka itt közlésre nem kerülő fejezete tárgyalja.

¹¹³ Párhuzamai: „A gyermek kereszteleésének a kalotaszegi népszokás szerint a legrövidebb idő alatt meg kell történnie.” „A kereszteleésel azért sietnek, hogy a gonosz ki ne cserélje a gyereket, ami elmaradhatatlanul megtörténik, ha sokáig kereszteleésietlenül marad.” Jankó J. 1892. 133. és 134. lap. „Mióután a kicserélésnek különösen a kereszteleésietlen gyerek van kitéve, már ezen okból is siet a nép a kis gyermeket a poganságbu kivenni, vagyis megkereszteni.” Gönczi F. 1906. 52. lap. „Igyekeztek a gyereket mindjárt születése után megkereszteni, mert addig sohasem voltak nyugotak.” Luby M. 1935. 151. lap; „A gyermek lelkiüde érdekében igyekeztek minél előbb sort keríteni a kereszteleésre.” Beck Z. 1975. 502. lap; „... pinteken született... oszt má vasarnap vót a körösztlő... hogy ne legyen a gyerek soká pogán.” Tóth F. 1975. 144. lap.

¹¹⁴ Ezzel kapcsolatban: „Általában a legyveszedelmesebb idő ma is a születés és a kereszteleés közötti idő, amikor a gyermeknek még nincs neve.” László Gy. 1944. 265. lap. Lásd még a 116. jegyzetet!

¹¹⁵ Van rá párhuzam másutt is: Belovai S. 1948. 50. lap.

¹¹⁶ Párhuzamai: Schram F. 1972. 102. lap; Tóth F. 1975. 143. lap; Fehér Z. 1975. 60. lap, 495. szám.

¹¹⁷ Párhuzama: Fehér Z. 1975. 60. lap, 494. és 496. szám; Van példa arra is, hogy helyenként az elhalt gyerek nevét újra adták, sőt ha az is meghalt, még egyszer: Schram F. 1972. 103. lap. A kérdéskörrel kapcsolatban lásd: László Gy. 1944. a 256. lap-tól, ahol párhuzamokat idéz a rokon népek szokásanyagából is.

¹¹⁸ A komaság intézményével kapcsolatban: Gönczi F. 1937. 77. lap, valamint Gergely K. 1971.

¹¹⁹ A szokás igen változatos a magyarság körében. A gombosinak megfelelő párhuzama: „Nálunk mind egy körösztlőte... Mára is úgy van, hogy csak egy komát választanak.” Tóth F. 1975. 142. lap. Más szokások: „Keresztzülőkül régente minden gyereknél másokat hívtak meg... s egy-egy gyereknél 2–6 komát hívnak.” Gönczi F. 1906. 153. lap. Orosházán régen öt-hat komát is ki szoktak választani: Beck Z. 1974. 10. lap. Még egy, a gombosinak megfelelő párhuzam: „Egy családban több gyereknek is ugyanaz a személy lehet a keresztzülője, sőt elég gyakori az is, hogy minden gyereknek ugyanazt kéri fel.” Schram F. 1972. 102. lap.

¹²⁰ Orosházán sem kizárólag házaspárt hívnak meg komának. De ha nőten vagy hajadon a koma, akkor valaki csatlakozik hozzá a rokonságból: Beck Z. 1974. 10. lap. Kalotaszegen három komát választottak, egy volt küzlük a főkoma, akire komoly feladatok hárultak. Eppen ezért főkoma csak férj és feleség lehetett. Jankó J. 1892. 134. lap; Másutt általában házaspárt hívtak meg komának, mert az volt a hiedelem, hogy ha nem házasok keresztelenek, akkor a frigy felbomlik. Példák: Beck Z. 1975. 503. lap; Luby M. 1935. 148. lap. Utal rá MNépr IV. kötet, 140. lap is.

¹²¹ Párhuzamait nem találtam meg.

¹²² A paszita elnevezése és fogalma körüli bizonytalanság nem csak gombosi sajátosság: az alább idézendő változatok mind azt mutatják, hogy vidékenként más-más jelentéstartalommal használták és használják. Némi eligazítást ad a bizonytalanságban a TESz III. kötet. A paszita tehát legalább két jelentésben használatos: jelenthet keresztelői lakomát, és jelentheti a gyermekánias asszony megátogatását, amikor ételt is visznek neki. Ez a két jelentés ott burjánzik a tárgyval kapcsolatos gombosi gyűjtés lapjain is, mivel azonban az elnevezés és a hagyomány is a halványodás fázisában van, az adatközlők nem tudtak már egyértelmű magyarázatot adni. A paszitát egyébként — Gombossal kapcsolatban — említik már a múlt század végén is: „A gólyát paszita, a kaszást vérasztó szokta követni házuknál...” Cziráky Gy. 1895. II. ugyanaz: 1898. 31. lap. Ime a paszita szó jelentéstartalmának néhány változata: „Kereszteleés után a komák is a házhoz mennek, s elkezdődik a paszita...” Részó Ensel S. 1867. 11. lap. „A gyerekánias menyecskenek, amíg a szülés után fekszik, úgynevezett paszitát (= paszita étel) visznek a rokonok, néha a szomszédok is.” Bona J. 1972. 234. lap, 31. szám. „Ilyenkor keresztelői lakomát is szoktak tartani, amelyet sokféleképpen neveznek... Dunántúl... paszita a neve.” Bálint S. 1943. 210. lap. A paszita az a komasági muri. Ez nem a keresztelőkor van, hanem amikor az asszony is talpra áll már”. Jankó J. 1892. 134. lap. A paszita tartását jelesebb napokhoz vagy időszakokhoz kötik: pár hét, pár hónap, néha azonban évek múltán ülik csak meg, esetleg a lány férjhezmenetele alkalmával. Gönczi F. 1906. 156. lap. „Születés és keresztelő körül egy heti időtartam alatt a keresztanya (komasszony) háromszor hoz kosárszám jó ételeket... (ez a) nevekerülő vagy paszita-vivés.” „Paszita vagy keresztelői lakoma alkalmával a szülők összegyűjtötték a rokonságot...” „A gyermek kereszteleés után két hétre „kerülőbe” mennek, „paszitot” tartanak.” Berze Nagy J. 1940. III. 73. lap. Foglalkozik továbbá a paszita szokásával: Gönczi F. 1937. 85. lap.

¹²³ Két hét kiméleti időről beszél: Luby M. 1935. 155. lap; Tóth F. 1975. 140. lap. és Schram F. 1972. 100. lap. Hat hétről beszél: Kiss L. 1943. 215. lap; Fél E. 1941. 91. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 69. lap, 28. szám. Hét hetet említ: Gönczi F. 1906. 156. lap. Más-más időbeli távokat sorol föl: Gönczi F. 1937. 71. lap. Lásd még ezzel kapcsolatban a következő jegyzetet.

¹²⁴ Régi szokásként emlegeti egyházközelő néven Részó Ensel S. 1867. 118. lap. Számos párhuzama van. Például: Gönczi F. 1906. 156. lap; Schram F. 1972. 100. lap; A gyereket nem viszik magukkal: Beck Z. 1974. 12. lap; Bálint S. 1943. 211. lap. Kiss L. 1943. 216. lap. Itt hálaadásnak nevezik.

¹²⁵ Ugyancsak az avató után került a gyerek a bölcsőbe: Belovai S. 1948. 49. lap; Gönczi F. 1906. 157. lap. Csak a keresztelő után kerül a bölcsőbe: Fél E. 1941. 91. lap; Luby M. 1935. 151. lap. Az avatásig tartó időszak a gyerek számára számos veszélyt rejtget, ezért is kerül sok helyen csak utána bölcsőbe. Ez az időszak az anya számára is veszélyes: „Az anya... magát és gyermekét mindenfelől veszéllyel környeztetnek hiszi, mindaddig, míg avatásra nem megy.” Részó Ensel S. 1867. 12. lap. Erdekes viszont, hogy maga a gyerekánias asszony is rontó hatást fejthet ki, akarata ellenére. (Lásd a 41. számú jegyzetet!) Ezzel kapcsolatban mondja László Gyula: „A néphit

számos példáját őrzi annak, hogy milyen erős rontó hatása van a betegágyas asszony nézésének. Ennek a rontó hatásnak csak az asszony megtisztulása vet véget. Ma az első templombemenetel után múlik el ez az akaratlan tulajdonsága." László Gy. 1944. 256. lap.

¹²⁴ Párhuzama: „Mikó az asszony az avatóra mén, jó vigyázzon magára, hogy ki mén utána, mer ha a rosszak a nyomába hágnak, akkó a gyeröke meg lesz rontva." Kálmány L. 1881. 113. lap.

¹²⁷ Párhuzamai: Schram F. 1972. 102. lap; Kiss L. 1943. 211. lap.

¹²⁸ Párhuzamai: Beck Z. 1974. 11. lap és 1975. 503. lap; Schram F. 1972. 101. lap.

¹²⁹ Párhuzamai: Gönczi F. 1906. 157. lap és 1937. 97. lap.

¹³⁰ Párhuzam a kefe felhasználásához: Gönczi F. 1937. 99. lap. Zsíros ruha és kefe használata: Gönczi F. 1906. 158. lap.

¹³¹ Párhuzamai: Gönczi F. 1906. 157. lap és 1937. 96. lap; Luby M. 1935. 157. lap; Kiss L. 1943. 216. lap; Schram F. 1972. 104. lap.

¹³² Szólásként értelmezi: O. Nagy G. 1976. B19. 62. lap.

¹³³ Párhuzamai: Berze Nagy J. 1940. III. 78. lap, 34. szám; Kiss L. 1943. 222. lap; Luby M. 1935. 158. lap; Penavin O. 1972. 131. lap.

¹³⁴ Általánosan ismert szokás. Például: Luby M. 1935. 157. lap. Egyéb vonatkozások is: MNépr IV. kötet, 146. lap.

¹³⁵ Az adatközlő által emlegetett hét évre nem találtam párhuzamot. Egy évet említenék: Horváth I. 1971. 59. lap; Belovai S. 1948. 50. lap; Berze Nagy J. 1940. III. 71. lap. 36. szám és 76. lap 7. szám; Luby M. 1935. 157. lap. Az utóbbi két forrás szerint azért, mert a gyerek tolvaj lesz.

¹³⁶ Általánosan ismert gyógy mód, sokféle változatban. Néhány gombosi változat leírása: G. Czimmer A. 1951. 728—729. lap; Kórógyi változata: Penavin O. 1975. 106. lap; Más változata: Luby M. 1935. 160. lap.

¹³⁷ Általánosan ismert. Változatai: Belovai S. 1948. 51. lap; Muhi J. 1942. 62. lap; Ferenczi I. 1973—1974. 284. lap; Cs. Pócs E. 1964. 184. 185. lap, 1020—1023. számúak.

I R O D A L O M

Bálint Sándor: 1943 A parasztélet rendje. In: Bartucz Lajos szerk: A magyar nép. Bp. Singer és Wolfner 201. lap.

1965 Néphit. In: Orosháza néprajza II. Orosháza. 576. lap.

Bartha Katalin: 1940 Szlavóniai babonák, babonás történetek és cselekmények. In: Kalangya, IX. 6. 241. lap.

Beck Zoltán: 1974 Népszokások Békés megyében. Békéscsaba.

1975 Az élet nagy eseményei. In: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba. 499. lap.

Belovai Sándor: 1948 Algyői népszokások. In: Alföldi Tudományos Gyűjtemény (Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve) II. 1946—1947. 48. lap.

Berze Nagy János: 1940 Baranyai magyar néphagyományok. I—III. Pécs. Kultúra.

Bona Júlia: 1972 Néphagyományok (Szlavóniai nyelvjárású falvak). II. In: Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 11—12. szám, 231. lap.

Bosnyák Sándor: 1973 Adalékok Bezdán néphitéhez. In: Hugarológiai Intézet Tudományos Közleményei 15. szám, 87. lap.

G. Czimmer Anna: 1951 Babonák, ráolvasások. Adatok Gombor néprajzához. In: Híd, XV. 10—11. szám, 725. lap.

Cyiráky Gyula: 1895 Bogojeva népe. I—II. In: Szabadka és Vidéke. Szabadka. 49. és 51. szám.

1898 Bogojeva és Gombos múltja. Zombor. Bittermann Nándor. Separatum ex: Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, XIV. évfolyam.

Diószegi Vilmos: 1958 A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. Akadémiai.

1960 Sámánok nyomában Szibéria földjén. Bp. Magvető.

1962 Samanizmus. Bp. Gondolat (Élet és Tudomány Kiskönyvtára).

1973 A pogány magyarok hitvilága. Bp. Akadémiai. (Kőrösi Csoma Sándor Kiskönyvtár 4. 2. kiadás).

Diószegi Vilmos szerk.: 1971 Az ősi magyar hitvilág. Bp. Gondolat. (A Magyar Néprajz Klasszikusai).

Fehér Zoltán: 1975 Bátya néphite. In: *Folklór Archívum* 3. Bp. MTA Néprajzi Kutató Csoport.

Fél Edit: 1941 Kocs 1936-ban. Néprajzi monográfia. Bp. Tanya, falu, mezőváros 1.

Ferenczi Imre: 1973—1974. Népi gyógymódok a bánsági magyarok körében. In: *Néprajz és Nyelvtudomány* XVII—XVIII. 281. lap.

Gergely Katalin: 1971 A komaság intézménye. In: *Mezőcsát népi kultúrájából*. Mezőcsát. 139. lap. lap (Mezőcsáti Helytörténeti Füzetek 3.).

Gönczi Ferenc: 1906 A gyermek születése és szoptatás körül való szokások Göcsejben és Hetésben. In: *Ethnographia* XVII. 44. és 153. lap.

1937 Somogyi gyermek. Kaposvár.

Gyura Julianna: 1974 Boszorkány-történetek. In: *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 19—20. 173. lap.

Horváth István: 1971 Magyarózdai toronyalja. Írói falurajz. Kolozsvár. Dacia.

Jankó János: 1892 Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány. Bp. Athenaeum.

Kálmány Lajos: 1881 Szeged népe I. Összeged népköltészete. Arad. Réthy Lipót.

Kára Judit: 1973 Nagydobronyi szokások és hiedelmek. In: *Folklór Archívum* 1. Bp. MTA Néprajzi Kutató Csoport.

Kiss Lajos: 1943 A szegény asszony élete. Bp. Athenaeum.

László Gyula: 1944 A honfoglaló magyar nép élete. Bp. Magyar Élet.

Luby Margit: 1935 A paraszti élet rendje. Bp. Centrum.

é.n. Bábalelte babona. Bp. Magyar Könyvkiadó.

1943 Fogó legelőkön. Bp. Athenaeum.

Muhí János: 1942 Babonák között a bölcsőtől a sírig. In: *Kalangya* X. 1—2. 60. lap.

O. Nagy Gábor: 1976 Magyar szólások és közmondások. Bp. Gondolat. 2. kiadás.

Papp Zoltán Sándor: 1975 A beregdaróci emberek élete a századfordulón. Bp. Natura.

Penavin Olga: 1971 Látogatás egy javasasszonynál. Népi gyógyítások, ráolvasások, hiedelmek, babonák. In: *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 7. 132. lap.

1972 Székelykeve (Skorenovac) népének hitvilága. In: *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*. 11—12. 121. lap.

1975 Népi gyógyászat Kórógyon. In: *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 23—24. 99. lap.

Cs. Pócs Éva: 1964 Zagyarváras néphite. Néprajzi Közlemények IX. 3—4.

Réső Ensel Sándor: 1867 Magyarországi népszokások. Pesten. Emich Gusztáv.

Róheim Géza: 1925 Magyar néphit és népszokások. Bp. Athenaeum.

Schram Ferenc: 1972 Turai népszokások. Szentendre.

Szendrey Zsigmond: 1937 A varázslócselekvések személye, ideje és helye. In: *Ethnographia* XLVIII. 13. lap.

Tóth Ferenc: 1975 A néphit és népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelig. In: *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 23—24. szám 119. lap.

SUMMARY

POPULAR CUSTOMS AND BELIEFS IN CONNECTION WITH BIRTH (II)

This paper sums up the popular customs and beliefs of Bogojevo in connection with birth. The first part of this study was published in No. 28. of Papers of Hungarian Studies and presents together with this part a whole. In this part the author treats beliefs in connection with the caul; the remnants of shamanism; the traditions of bathing the new-born and their ethnomedical relations. Nine dangers for the new-born, characteristic for the beliefs of Bogojevo, have been documented by texts gathered by the author. The author treats the beliefs in casting spell on the child, the customs and feasts of baptism, the customs of making holes in the ears of girls for earrings, the beliefs connected to stilling the baby, and other beliefs.

In the final part of the present paper ethnomedical procedures are treated, and the Bogojevo variants of preparing coal-water and measuring water are presented. The whole study is based on the author's own compiling of material. Comparisons are made in order to point to the spreading of these customs and beliefs on the whole Hungarian speaking territory.

REZIME

NARODNI OBIČAJI I VEROVANJA U VEZI SA ROĐENJEM (II)

Ovo saopštenje predstavlja sumiranje narodnih običaja i verovanja stanovnika Bogojeva u vezi sa rođenjem. Prvi deo rada objavljen je u 28. broju Hungaroloških saopštenja, koji zajedno sa ovim drugim delom predstavlja celinu. U ovom delu autor govori o verovanjima u vezi sa opnom na embrionu; o ostatku verovanja u vrače; o tradicijama kupanja novorođenčeta, podrazumevajući tu i izvesne etnomedicinske odnose. 9 verovanja o opasnostima kojima je izloženo novorođenče karakterističnih za Bogojevo dokumentuje tekstovima koje je prikupio na terenu. Autor govori o uroku deteta, o zamenjenom detetu, o problematici učaranja deteta i načina kako da se odbrani od toga, o krštenju, davanju imena detetu, o slavlju krštenja, o običajima proglašavanja roditeljem, o bušenju ušne školjke kod devojčica radi nošenja minduša, o dojenju deteta i njegovom odbijanju od sise, o prelaženju na ishranu deteta i o drugim verovanjima. U završnom delu studije govori se o etnomedicinskim postupcima i prikazuju se bogojevske varijante pripremanja ugljene vode i merenja vode. Cela studija se zasniva na sopstvenim terenskim prikupljanjima autora. Komparacijama ukazuje se na rasprostranjenost ovih običaja i verovanja na celom području mađarskog jezika.

